

A TÁNC ÁLTAL JOBBÁ TENNI A VILÁGOT?

RECENZÍÓ DANA MILLS *DANCE AND ACTIVISM. A CENTURY OF RADICAL DANCE ACROSS THE WORLD* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Kovács Nóra PhD, tudományos munkatárs, HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Magyar Tudományos Akadémia, Kiváló Kutatóhely

Absztrakt

Az írás Dana Mills szenvedélyes nyelven írt esszéjének recenziója, amelyben a baloldali ideológiák, a marxizmus szellemi öröksége, valamint a mozgalmi radikalizmus összekapcsolódik a tánc éteri, ám a test és az érzékek által meghatározott világával.

Kulcsszavak: könyvkritika, tánc és aktivizmus

A társadalmi változásokért munkálkodó mozgalmak vizsgálata a világ társadalomtudományainak egyik jelentős intellektuális irányvonala és egyben kutatási témája. E mozgalmak a társadalmi élet különféle területein törekszenek jellemzően negatívan megkülönböztetettnek, kiszolgáltatottnak vagy gyengébbnek vélt pozícióban lévő csoportok érdekeit képviselni, hangjukat hallatni, helyzetükben kedvező változást elősegíteni. Az utóbbi évek aktivizmus-szakirodalmában talán nagyobb hangsúlyt kaptak a társadalmi szolidaritás-alapú baloldali mozgalmak. Dana Mills szenvedélyes nyelven írt esszéjete is ebbe a szellemi vonulatba illeszkedik.

Az izraeli származású Mills táncos és egyben elkötelezett baloldali politikai aktivista; könyve e kettős nézőpontot jeleníti meg. Jelenleg az izraeli *Peace Now* elnevezésű civil szervezet operatív igazgatója, amely az izraeli-palesztin konfliktus békés megoldását igyekszik már évtizedek óta a társadalmi nyomásgyakorlás segítségével előmozdítani.

De hogyan kapcsolódhatnak össze a baloldali ideológiák, a marxizmus szellemi öröksége, valamint a mozgalmi radikalizmus a tánc éteri, ám a test és az érzékek által meghatározott világával? E kérdés a kelet-európai egykori államszocialista társadalmak idősebb korosztályából előhívhat ide kapcsolódó emlékképeket; emellett a térség társadalmainak táncjelenségeire irányuló történeti vizsgálódások több előadó vonatkozásban is rámutattak az államszocializmus politikai ideológiái, valamint színpadi táncprodukciók (például Deres, 2021; Diószegi, 2014; Péter, 2021) és egyes táncos közösségi gyakorlatok összefüggéseire (Könczei, 2009; Taylor, 2023).

A tánc mint aktivizmus kérdésköre szorosan összefügg a tánc politikumával, amelyre az utóbbi másfél évtizedben egyre több kutatás irányult. Ilyen kérdésfelvetést több tánckutató fogalmazott meg Magyarországon is (lásd például Kavecsánszki, 2014). A Mills által elsősorban Észak-Amerika kontextusában hivatkozott munkák

olyan fogalmakat kapcsolnak össze a táncsal, mint az emberi jogok, a társadalmi igazságosság, a nemek közötti egyenlőség vagy a rasszizmus elleni küzdelem. A kötet egyik, már az előszóban megfogalmazott központi kérdése, hogy mit jelent a radikalizmus a tánc világában, illetve, hogy a 21. századi aktivizmus új formái miként viszonyulnak a 20. század táncos-aktivistáinak tevékenységéhez.

A szerző társadalmi-ideológiai elkötelezettsége mentén több kontinens különböző pontjairól hozott esettanulmányok segítségével mutatja be a táncon keresztül megvalósuló társadalmi aktivizmus mozgalmát. Kiindulópontja az a személyes és szakmai meggyőződés, hogy a tánc által a világ egy jobb helyé tehető. Az esettanulmányok az 1920-as évek és napjaink közötti bő évszázadot ölelik fel, bár nem egyenlő arányban jelenítik meg egyes időszakait; nagyobb hangsúlyt kapnak a 20. század első felének amerikai tánc-történetei, valamint a tánc társadalmi változást célzó helyzetei a legutóbbi évtizedek globálissá és technicizálttá vált világában.

Dana Mills kötetének hét fejezetéből az első vezeti fel a mű központi mondanivalóját, amely a szerző megfogalmazása szerint a társadalmi igazságosság megvalósításának a táncban rejlő lehetőségeit vizsgálja. Mills munkájának hajtóerejét két fontos alapfeltevés adja. Egyfelől azt állítja, a tánc az aktivizmus egy formája lehet; másfelől úgy véli, a test mozdulata egy megélt ideál. Munkája fogalmi alapsztruktúrájára különösen inspirálóan hatott Martha Graham, aki a táncot explicit módon a társadalmi cselekvés egy formájaként értelmezte, és akinek 1936-os *Krónika* (*Chronicle*) című alkotása nemcsak koreográfiaként, színpadi táncdarabként, hanem társadalmi praxisként is jelentős befolyással volt Mills szemléletére. Mills gondolatmenetének két központi, marxi értelemben használt fogalma az elidegenedés, valamint az abból a táncon mint testi és közösségi praxison keresztül felépülő szolidaritás. Munkája az aktivizmussal összefüggésben az elidegenedést mint gyakorlati problémát vizsgálja. Az elidegenedés és a szolidaritás értelmezéséhez Mills Eleanor Marx munkásságából merített inspirációt, amelyhez segítségére volt a legfiatalabb Marx-lány Rachel Holmes által írott és 2014-ben kiadott életrajza. Eleanor Karl Marx legkisebb gyerekeként született a család londoni emigrációjának időszakában, és a 19. század második felében szocialista-feminista aktivistaként a női egyenjogúságért küzdött. Eleanor Marx víziójának Mills mondandója szempontjából talán a legfontosabb mozzanata az volt, hogy a társadalmi változásokat gyakorlati módon, a kultúra felhasználásával kívánta elősegíteni. Ennek egyik megvalósulására példa, hogy Eleanor elsőként fordította angolra Ibsen *Babaszoba* (*Nóra*) című drámáját. A darab első nyilvános angliai felolvasása Eleanor otthonában valósult meg az elveit osztó G. B. Shaw drámaíró közreműködésével.

A második fejezet az amerikai modern tánc három politikailag tudatos úttörő személyiségének munkásságát tárgyalja részletesen, akik színpadi előadásaikkal, koreográfiáikkal a művészi kifejezés eszköztárának segítségével kívántak a társadalmi változások irányába hatni. Az egymással szoros szakmai kapcsolatban álló Martha Graham, Anna Sokolow és Pearl Primus rendkívüli társadalmi érzékenységgel forradalmasították a modern színpadi táncot, és a táncos aktivizmus előfutáiraivá, meghatározó egyéniségeivé váltak. Mills nem győzi hangsúlyozni a számára talán legfontosabb Graham-darab, a már említett *Krónika* jelentőségét. Az öt részből álló táncprodukció a tánc radikálisan megújított nyelvezetén keresztül reflektált az 1929-es világválság súlyos társadalmi következményeire, a faszizmus előretörésére

Európában és az újabb világháború fenyegetően előrevetülő árnyékára. Mills plasztikusan rajzolja meg a szegénység miatt az alulról szerveződő baloldali mozgalmaktól megoldást remélő társadalmi környezetet az 1920-30-as évtizedek Amerikájában, amelyet sikeresen szólított meg ez az új formanyelvet használó táncművészet; emellett tárgyalja Graham kritikai fogadtatásának társadalmi szempontjait is. A Graham-nél másfél évtizeddel fiatalabb Anna Sokolow szerepének szintén központi figyelmet szentel Mills köteté. Életének és táncos munkásságának hangsúlyos mozzanatai között tárgyalja Sokolow kelet-európai zsidó bevándorló származását, feminizmusát, valamint azt a tényt, hogy a tánc felé a városi kétkezi munkások pozíciója felől közelített. Mint megtudjuk, első előadásai közönségét a munkásszakszervezetek tagjai alkották. 1955-ös *Szobák (Rooms)* című koreográfiájának központi témája az ember modern társadalomban megtapasztalt, fokozódó elidegenedése volt. Különleges pályát futott be a fejezet harmadik főszereplője, az afroamerikai Pearl Primus, aki nemcsak zseniális táncos előadóként és politikailag aktív kommunistaként szerzett hírnevet magának, de közel hatvanévesen még le is doktorált antropológiából. Életútja és pályája jól tükrözte a színesbőrű amerikai közösségek életének küzdelmeit és kihívásait. Primus az amerikai modern tánc mellett az afrikai táncok mozgásvilágát is felhasználta munkáiban. Ezzel kezdetben egyfelől saját közössége idegenkedését is kivívta, mert a „szégyellnivaló” múltból inspirálódott, miközben egész pályája során küzdött az ellen, hogy kritikusi művészetéről rasszista terminusokban mondjanak véleményt, és energikus, impulzív mozdulatai miatt „színesbőrű afrikai táncosként” skatulyázzák be. Életműve jelentős szerepet tölt be az afroamerikaiak hátrányos megkülönböztetése elleni mozgalomban. Egy fekete férfi lincseléséről szóló vers ihlette nagyhatású 1945-ös *Furcsa Gyümölcs (Strange Fruit)* című alkotását, amely a modern tánc nyelvén hívta fel kora társadalmának figyelmét az afroamerikaiakat a mindennapokban érő és a rendszerben rejlő igazságtalanságra és erőszakra.

A kötet következő négy fejezete időben közelebbi, többségében 21. századi táncos jelenségeket kapcsol össze a társadalmi aktivizmus megvalósulási lehetőségeivel, és jelzi, hogy nemcsak a modern tánc nyelve válhat a radikális társadalmi cselekvés eszközzé. Mills meggyőzően szemlélteti, hogy a hagyományosan konzervatívabbnak gondolt klasszikus balett tradíció gyakorló rutinjai egyfajta rituálék, melyek szerte a világon nagyon különböző táncos közösségeket kapcsolnak egybe. A harmadik fejezetben egy dél-afrikai, egy izraeli palesztin és egy szíriai példán keresztül mutatja meg, hogy a balett hagyományos esztétikai világú klasszikus formája miképp segíthetett elő radikális változást fekete és fehér bőrű dél-afrikaiak viszonyában az apartheid időszakában a mindkét csoportot integráló *Johannesburgi Ifjúsági Balett* intézményén keresztül; vagy hogy a Gázai övezet elidegenítő háborús viszonyai között napjainkban felcseperedő gyerekek számára a rendszeres balettórák miként jelenítik meg a normális mindennapokat, és vetítik előre egy élhető jövő képét.

A modern technológiák tánctanulásban elsajátított szerepét is tárgyalja a negyedik fejezet, amely egy iraki breakdance és hip-hop táncos, Hussein Smko történetét állítja a középpontba. Smko egy Irakban állomásozó amerikai katonától tanulta élete első hip-hop táncmozdulatát a 2000-es évek elején. Mills a fejezetben részletesen követi végig az erőszaktól sújtott országból menekülő fiatal művész szakmai pályáivét, aki a táncon keresztül lelt otthonra egy új országban, és tapasztalta meg a szolidaritás élményét és a másokhoz való kapcsolódást.

Egészen más műfajú események társadalmi változásban betöltött lehetséges szerepét tárgyalja a kötet ötödik fejezete, amelynek címét a szerző Martha Graham *Krónika* című darabjának *Lépések az utcán* (*Steps in the Street*) című tételéből kölcsönözte. Olyan politikai demonstrációk és flashmobok helyzeteit vette számba és elemezte a szerző Chilétől Argentínán, Lengyelországon, Franciaországon át Izraelig, Szudánig és Dél-Afrikáig, amelyekben a tánc az utcai tiltakozás egyik eszközeként jelent meg, és ahol az előző fejezetek példáival ellentétben nem a tánccosok aktivizmusa, hanem az aktivisták tánca állt figyelme középpontjában. Mills több érdekes kérdést firtatott ezekkel kapcsolatban, például azt, mi a tánc szerepe az aktivisták demonstrációiban; hogy mi a lényegi kapcsolat a színpadon és a nyilvános tiltakozásként köztereken előadott táncok között; illetve, hogy a társadalmi szolidaritás milyen új formáinak megéléséhez vezethetnek ezek a tánccos események. Edward Said gondolatainak felidézésén és két, a kényszermigráció tapasztalatát feldolgozó koreográfia elemzésén keresztül a kötet hatodik fejezetében Dana Mills arra keresi a választ, milyen szerepet tölthet be a tánc a hazájukból menekülők előtt álló kihívások és nehézségek megoldásában. Utolsó, hetedik fejezetében pedig visszatér Martha Graham *Krónikájához* és a darabbal a legutóbbi időkből dolgozó tánccosok tapasztalatait felidézve tekinti át újra a társadalmi aktivizmus táncban rejlő lehetőségeit napjainkban.

A kötet empirikus megalapozottságához a szerző interjúkat készített, résztvevő megfigyelést végzett, és megfigyelő részvevőként volt jelen tánccos közösségi eseményeken; emellett historiográfiai és a levéltári kutatásokat folytatott, valamint – bár ezt külön nem említi az alkalmazott módszerek között – online elérhető vizuális tartalmakat is elemzett.

A fejezetekben szereplő hosszabb-rövidebb esetleírások, esettanulmányok a kötet központi fogalmainak, azaz az elidegenedésnek, a szolidaritásnak és a kettő közti átjárást jelentő tánccos praxisnak a különböző interpretációs lehetőségeit rajzolják meg. A kötetben szereplő tánccos aktivisták mindegyike egyedi kontextusokat kínál ezen alapfogalmak újabb jelentésrétegeinek felfejtéséhez.

A szerzőnek nem volt célja egy átfogó aktivizmuselmélet kidolgozása. Alapfeltételezése viszont, hogy a tánc művelőit (és befogadó nézőit) a szavakon túli jelentés különleges erejével ruházza fel. Ez a rendkívül izgalmas feltételezés összefügg a „testben létező” tudás (angolul *embodied knowledge*) a tánccos szakirodalomban széles körben használt elgondolásához. A tánc különlegessége az aktivizmus vonatkozásában, hogy nem közvetlenül a racionális érvek erejével fogalmaz meg és közöl üzenetet, hanem a test által, a nonverbális kommunikáción keresztül közvetít információt. Az érzékszerveken keresztül és érzelmek kiváltásával hat a nézőre, a testi megélésén keresztül hat az tánccosra, előadóra, azaz a testben megfogalmazott, a test mozgása által megjelenített üzenet. Hogy az *embodiment*-en, valamint a test ugyancsak gyakran említett *emlékezetén* pontosan mit kell értenünk, illetve, hogy miként operacionalizálható ez a fogalom táncjelenségek társadalmiságának kutatásában, erről kevés szó esik Mills kötetében, miközben érvelésének kulcsfontosságú mozzanatai.

A szerző szenvedélyesen érvel, szövege sodró erejű, sajnálatos ugyanakkor, hogy előfordulnak benne ismétlések, amelyek megakasztják az olvasás lendületét. Részben a bemutatott empirikus anyag jellegéből következhet, hogy az időben

közelebbi tánc történesek esettanulmányainak kidolgozottsága, etnográfiai mélysége nem egyenletes. Néhány fejezet, például a Hussein Smkoról szóló esettanulmány szövege elbirt volna még egy olvasószerkesztői kört.

Mills kötetében csak az általa társadalmilag progresszívnek vélt táncos aktivizmus témakörével foglalkozik, miközben maga is jelzi, hogy létezhetnek, léteznek a táncon keresztüli társadalmi aktivizmusnak nacionalista, anti-internacionalista vagy kirekesztő irányzatai is; nem állítja továbbá, hogy minden tánc egyben aktivista cselekedet is.

Az egyes fejezetek elemzéseiben kortárs előadók, táncesemények egész arzenálját vonultatja fel a szerző. A modern technológiáknak és a közösségi videómegosztó oldalaknak köszönhetően az olvasással párhuzamosan akár mozgóképen is megnézhetjük a bemutatott táncosokat, előadásokat, táncos eseményeket. Mindezek kiegészítik és alátámasztják a kötet gondolatmenetét, kár azonban, hogy a könyvkiadó Bloomsbury Academic formai kívánalmai a lábjegyzetekkel szemben a fejezetként külön bontott végjegyzeteket preferálják, állandó lapozgatásra kényszerítve ezzel az olvasót.

Hatalmas és izgalmas utat jár be az olvasóval a *Dance and Activism*, és egy újszerű nézőpont segítségével izgalmas mozgalmi oldalát emeli ki olyan táncklasszisok munkásságának, mint Martha Graham, Pearl Primus, vagy Anna Sokolow. Olvasás közben kifejezetten érdemes felkeresni a kötetben említett személyek, események videóit, végignézni például a *Ballett Black* kettősét *Stormzy* 2019-es koncertjén a *Glastonbury fesztiválon*, belepillantani Anna Sokolow retrospektív interjúiba, vagy a Chiléből indult és globális flashmobbá vált szexuális bántalmazás ellen született, énekkel kísért koreográfiába.

Mills, D. (2021). *Dance and Activism. A Century of Radical Dance Across the World*. Bloomsbury Academic.

Irodalomjegyzék

- Deres, K (2021). Az üvegkoporsó visszatér: A Természetes Vészek Kollektíva két előadásáról. In Fuchs, L., Fügedi, J. & Péter, P. (Eds.), *Tánc tudományi Tanulmányok 2020–2021* (pp. 157–172). Magyar Táncművészeti Egyetem. Magyar Tánc tudományi Társaság.
- Diószegi, L. (2014). A magyar néptánc történelmi pillanatai. A Gyöngyösbokrétától a Táncházig. *Magyar Művészet*, 2(3–4), 50–61.
- Kavacsánszki, M. (2014). Tánc és politika: Szempontok a tánckultúra és a politikai akaratképzés közötti kapcsolat értelmezéséhez. *Híd*, 78(3), 74–89.
- Könczei, Cs. (2009). A hagyományos zene reprezentációi a kommunista és poszt-kommunista Romániában. In Könczei, Cs. (Ed.) *Táncelméleti írások – Writings in Dance Theory: 1987–2004, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2007–2009* (pp. 87–94).
- Péter, P. (2021). Kreatív Mozgás Stúdió: Egy alternatív (tánc)művészeti klub az államszocializmus utolsó évtizedében. In Fuchs, L., Fügedi, J. & Péter, P. (Eds.), *Tánc tudományi Tanulmányok 2020–2021* (pp. 95–156). Magyar Táncművészeti Egyetem. Magyar Tánc tudományi Társaság.

Taylor, M. N. (2023, Febr. 26.). A magyar táncház: nacionalista mozgalom vagy szocialista közösségépítés? Interjú Mary N. Taylорral, a magyar táncházmozgalom kutatójával (1. rész) [Interview]. *Mérce*. <https://merce.hu/2023/02/26/a-magyar-tanchaz-nacionalista-mozgalom-vagy-szocialista-kozossegepites/>